

MODERN ATAERKİL TOPLUMSALLAŞMA: “ERKEKSİ”, “ERKEKÇİ” KADINLAR

Prof.Dr.Ayşegül Yaraman

Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.
ayaraman@hotmail.com

Özet

Geleneksel feodal toplumda erkeğin üstünlüğü meşru ve yasaldir; kadın eviçi rollerle sınırlı ve tabidir.

Sanayi devriminin gereksinimlerine uygun olarak, insan hakları bağlamında kadınlık durumunu sorgulayan, hatta aynı bağlamda birinci dalga kadın hareketiyle karşılıklı ilişki içerisinde bulunan modernlik, cinsiyetler arasında soyut bir eşitlik anlayışını benimser ve yasalastırır. Söz konusu anlayış, insanı/ yurttaş/ bireyi zımnen erkek olarak kabul eder ; kadının insan/ yurttaş/ birey haklarını erkek ideali üzerinden tespit eder ve böylece aslında kadını erkeğe eşitlemeyi amaçlar. Dolayısıyla erkek hedefinde gerçekleştirilen bu biçimsel eşitlik, ataerkil sistemi tehdit etmediği gibi, ona ait değerlerin, yahut o güne dek yalnızca ona açık olan toplumsal yerin kazandırdığı değerlerin yüceltilmesine neden olmuştur. Erkekegemenliği yasalarda aşınmıştır; ancak toplumsal meşruiyeti sürmektedir. Bu bağlamda yurttaşlaşan kadın, kaçınılmaz olarak “erkekleşmekte” dir.

Modernliğin kültürel eleştirisi bağlamında gündeme giren ikinci dalga kadın hareketinin temel sorunsallarından biri olan bu tespit, günümüzde cinsiyetçiliğin meşruiyetini kaybetmesine neden olan bir mücadele doğurmuştur. Bu bağlamda cinsiyetçi değerlerin bir tutum olarak deklarasyonu yadırganmakta ve azalmaktadır. Ancak bu dönüşüm, zihniyet ve davranışlara aynı oranda yansımamaktadır. Ayrıca ataerkil sistemin muhalifini de belirleyen hegemonikliği nedeniyle , “simgesel şiddet” üzerinden “erkekçiliği” beslemektedir.

Yaptığım araştırma, bu cinsiyetçi ikiyüzlülüğün , ataerkil düzeni değiştirmek için mücadele eden kadınlarda bile sürdüğünü göstermiştir. Yine aynı grup kadınlarda, feminist bilinç ve özgürleşmeye, , tabii ki cinsiyetçiliğe karşı tutumlara rağmen; geleneksel eviçi rollerin ifası, “erkekleşme” ve “erkekçileşme” gibi cinsiyetçi davranışlar görülmektedir.

Cinsiyetçiliğin söylemde yaygınlıkla dışlanmasına rağmen, eylemde ısrarla sürmesi güncel evrensel bir sorundur ve farkındalık gerektirmektedir.

Anahtar kelimeler: ataerkil toplumsallaşma, tutum-davranış ilişkisi, cinsiyetçilik, erkekleşme-erkeksileşme, simgesel şiddet

Abstract

In traditional feudal society, the superiority of man is legitimate and legal; the woman is limited and subjected to domestic roles.

Questioning the state of being a woman within the context of human rights in accordance with the requirements of the industrial revolution, and even being interrelated with the first wave of feminist movement within the same context, modernism adopts and enacts an abstract conception of gender equality. The understanding in question implicitly acknowledges the human/citizen/individual as man and determines the human/citizen/individual rights of the woman through the ideal of man , thus aims at equating woman to man. Consequently, this formal equality realized through the objective of man, does not even threaten the patriarchal system yet causes the sublimation of the system's inherent values. Patriarchy has eroded by laws; however its social legitimacy endures. Citizenized within this context, the woman is unavoidably masculinized.

This remark is one of the essential problematic of second wave feminist movement, which has been introduced in the agenda through the context of the cultural critique of modernity, and engendered a struggle that resulted in the loss of legitimacy of sexism today. Within this context, the declaration of sexist values as an attitude is being subject to defamiliarization and decline. However, this transformation is not equally manifested in mentalities and behaviors. Besides, the hegemonic nature of the patriarchal system -which determines its opposition as well- fosters masculinism through symbolic violence.

The research I have been conducting proved that this sexist hypocrisy is also valid for women activists who struggle to change the patriarchal system. Within the same group of women, despite the feminist awareness, emancipation and the evident oppositional attitude towards sexism, sexist behaviors such as the fulfillment of traditional domestic roles, "masculanization" and "masculanisation" are observed.

The fact that sexism persistently endures in practice despite its prevalent exclusion on discursive level, is a universal issue and requires awareness.

Geleneksel toplumun yasal, meşru ve uygulamalı açık ataerkilliği modern toplumda aynı alanlardaki sinsi/örtük ataerkilliğe dönüşür.

Bilindiği gibi, geleneksel toplumlarda cinsiyetçi işbölümü özel alan-kamusal alan karşıtlığı içinde örgütlenmiştir. Geleneksel toplum feodal ve ailenin temel üretim birimi olduğu kırsal yapının gerekliliklerinin yaşam tarzıdır. Sanayi Devrimi'yle birlikte aile üretim birimi olmaktan çıkar; sanayinin topraktan farklı olarak nitelikli işgücü talebine bağlı okullaşma, kadının da, tıpkı erkek gibi kamusal alana katılmasına imkan sağlar.

Erkek İdeal Tipinin Yeniden Üretimi: Modern Eşitlik

Ancak geleneksel toplumun ataerkil yapısı Sanayi Devrimi'nin dayattığı söz konusu modernleşme sürecinde çözülmedi:

“Kadınlar daha önce kendilerini tanımlayan ve biçimleyen özel alanı terk eder ve daha kaba, daha saldırgan, daha iddialı, daha aktif görünen erkekleri tanımlayan kamusal alana geçerler. Kadınlar da bu alana uygun ‘erkek’ özelliklerini alacaklardır. (...) (Zira) Onlar mevcut yapı içinde eşitlik istediklerini söylediler. Ama, bu yapı tanım gereği erkek egemenliğinden birisiydi. (...)Bu davranışın erkek egemenliğini güçlendirdiğini düşünmediler.” (Elshtain,1993:241,238,233)

Bu sosyo-ekonomik dönüşümün önemli bileşenlerinden birisi de, Burjuva Devrimi'nin İnsan¹Hakları Bildirgesi'nin “özgürlük-eşitlik-kardeşlik” söylemiyle de beslenen Birinci Dalga Kadın Hareketi'dir. Birinci Dalga Kadın Hareketi de karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu modernleşme süreci gibi ve onu pekiştiren bir biçimde erkekliği sorgulamaz; kadını erkeğe eşitlemek biçimsel kaygısını taşır. Böylece, farkedilmeden erkek yüceltilir. Modern kadının önünde, aslında ikinci cinsliğini yeniden üreten iki seçenek vardır:

Erkeğin istediği gibi olma: eviçi rollerin kamusal alanda yeniden üretimi

Erkek gibi olma: erkekleşme

20. yüzyılın ilk yarısında tüm dünyada yükselen bu değerlerin çarpıcı örnekleri:

G.Chanel'in (1883-1971) modelleri ve kendi görüntüsüyle dünya modasını etkilediği “erkeksi kadın”, kısa (a la garçon²) saçlıdır ve pantolon giyer. Devletin üstyapıdan başlayan toplumsal dönüşüm projesi dahilinde desteklediği aynı özgürleşme süreci bağlamında, Türkiye'nin gri tayyörlü, fötr şapkalı, makyajsız seçkin kadınları da modern devletin yurttaş kimliğinin erkek özelliğini belgeler.Bu seçkin Türk kadını örneği, bir yandan da kadının önündeki ikinci modern seçeneği de genellikle yansıtır: Söz konusu kadın, genellikle öğretmendir. Öğretmenlik ise, eviçi rollerin kamusal alandaki en belirgin uzantılarından biridir. Aynı seçeneğin içerisinde, dünya genelinde, modenleşme süreci kapitalist veya sosyalist sistem içerisinde yaşantılansa dahi fazla farklılık göstermeyen bir biçimde hemşirelik, çocuk hekimliği de önemli bir yer tutar.

Söz konusu soyut eşitlik kurgusunda toplumsal anlamda modern birey, siyasal anlamda ise yurttaş, biyolojik bakımdan dişi de eril de olsa, erkek ideal tipinden biçimlenmiştir. Erkek hedefinde gerçekleştirilmeye çalışılan biçimsel eşitlik, ataerkil sistemi ortadan kaldırmak şöyle dursun, erkeğe ait değerlerin cinsiyetlerüstü ve tek doğruymuş gibi maskelenip yüceltilmesine neden olmuştur.

Bu sürecin günlük yaşam pratiğindeki özeti “erkek gibi kadın” tabirinin övgü; “kadın gibi erkek” tabirinin sövgü anlamına gelmesidir. Ancak modernleşmenin kazanımları, kadınlara “erkek gibi olma” olanağını sağlamıştır. Kadınların artık erkekleşme özgürlüğü vardır!

¹ Altını çizmek gerekirken bu Bildirge'nin 1789'da kaleme alındığı dil olan Fransızca'da insan ve erkek sözcükleri aynı olup, tek fark insan sözcüğünün baş harfinin büyük olmasıdır.(homme-Homme)

² Bu saç stilinin tam Türkçe karşılığı dahi betimlenen durumu belgelemektedir: Erkek çocuk gibi kız.

Cinsiyetçi Değerlerin Sorgulanması:

Kadınlık durumunu erkek ideal tipine göre “özgürleştiren” modernliğin eleştirisi, ikinci dalga kadın hareketinin de içinde bulunduğu kimlik tartışmalarıyla doğrunun kültürel çeşitliliğinin bilimin ve siyasetin gündemine girmesine denk düşer.

1949’da, Simone de Beauvoir’ın “kadın doğulmaz, kadın olunur” saptamasının etkilediği ve etkilendiği, özellikle psikoloji ve antropoloji içerisindeki bilimsel gelişmeler ile biçimsel eşitlik çıkmazının yarattığı hayal kırıklığı toplumsal cinsiyet problematiğinin ortaya çıkışını tetikler. Bu problematikle kadınlık durumunu yorumlamak, ataerkil kültürel yapıyı ve bu bağlamda cinsiyetçi toplumsallaşmayı/öğrenmeyi sorgulamak anlamına gelmektedir. Ataerkil kültürel kodlar erkeğe ait değerlerin yüceltilmesinden oluşur ve tabii ki böylece cinsiyetler arasında bir hiyerarşi yaratır. Erkeğe atfedilmiş tüm özelliklerin olumlulandığı, kadına atfedilmiş tüm özelliklerin olumsuzlandığı yahut kadının erkeğe tabiyetini meşrulaştırdığı bir kültürel atmosferdir söz konusu olan. Feminist eleştiri tüm alanlarda bu egemenlik ilişkisini yapıbozumuna uğratmayı hedefler.

Bilimsel, psikolojik, toplumsal ve siyasal alanlardaki bu “bilinç yükselmesi” yalnızca feministler, kadınlar arasında değil; tüm kamuoyunda bir farkındalığa ve ataerkil söylemin en azından afişe edilen tutum düzeyinde meşruiyetini yitirmesine neden olmuştur.

Cinsiyetçiliğe Karşı Tutum-Cinsiyetçi Davranış Çelişkisi

Ancak deklare edilen, belki de edilmek zorunda kalınan cinsiyetçiliğe karşı tutumlar ile günlük yaşam pratikleri arasındaki çelişki, en yumuşak deyişle fark, sıklıkla ve herkesçe hala deneyimleniyor. Söz konusu “ikiyüzlülüğün” cinsiyetçiliğe karşı tutum ayağı ortalama vatandaşta, bu konuda ancak fikri sorulduğunda beceriksizlikle sergilenirken; özellikle üst sosyo kültürel çevrelerde daha mahirce ortaya konuyor. Daha basit bir deyişle, özellikle entelektüel çevrelerin söyleminde cinsiyetçiliğe karşı tutumlar, her vesileyle ve hatta partizanca zikrediliyor. Ama statüsü ve cinsiyeti ne olursa olsun geniş kitleler cinsiyetçiliğe karşı tutum beyan ediyorlar.

Eğer 1960’ların ortalarına kadar sosyal psikoloji içerisinde kabul edildiği gibi tutumun davranışın yegane ve asıl belirleyeni olduğuna inansaydık ve bilimsel yahut özel gözlemlerimiz olmasaydı yaşadığımız toplum hakkında (yalnızca teoride kalsak ve hipotetik olarak deklare edilen tutumun tezahürünü gözlemeseydik/gözleyemeseydik); cinsiyetçiliğin günlük yaşam pratiklerinden epey arınmış olmasını bekleyebilirdik. Oysa toplumsal temsillerin, toplumsal bilişsel kategorilerin, habitusların, simgesel şiddetin sinsi/örtük erkeksi ve erkekçi niteliklerle, cinsiyetçiliğe karşı tutum deklarasyonlarına rağmen, cinsiyetçi davranışı ne denli ürettiğini ve yeniden ürettiğini biliyoruz, gözlemliyoruz ve yaşıyoruz.

Cinsiyetçiliğe karşı bir söylem kullanmak, modernliğin eleştirisiyle doğrudan ilişki içerisindedir. Modernlik tektipleştiricilik prensibiyle farklılar arasındaki eşitliği, farklıların egemen içerisinde yok edilmesi biçiminde hayata geçirmiştir. Dolayısıyla modern eşitliğin muktedirlerin değerlerini kitleselleştirip, mazlumlarınkilerini (bunlara kadınlarınkileri de dahildir.) yoksayan niteliği, alt kimlikler ve onların kültürleri bağlamında demokrasi adına tartışma gündemine girmiştir. Bu yüzden, yükselen değerler bağlamında, gerçeği yansıtsın ya da yansıtmassın, antidemokratik görünme (antidemokratik olup olmama değil!) kaygısı ataerkil toplumun açıkça desteklenmesini önleyen bir toplumsal baskı oluşturmaya başlamıştır.

Ancak yukarıda da belirttiğim gibi, cinsiyetçiliğe karşı tutumların deklare edilmesi, bireyin asıl tutumunun öyle olduğunu göstermez. Birey “olması gerektiği gibi” olmak adına böyle bir tutumu dile getirebilir. Bu deklarasyonda illa etrafa karşı söylenmiş bir “yalan” bulunmayabilir. Olması gerekenle olan arasında kalan birey kendine de, tabir-i caizse “yalan” söyleyebilmektedir. “Gerçek” tutumun ne olduğunu saptayabilmek ise, tutum zihinsel bir süreç olduğu için neredeyse imkansızdır. Ya o konuda beyan ettiği fikre ya da o konuyu uygulamasına dayanarak kişinin ilgili konudaki tutumuna ancak atıfta bulunulabilir; tutuma doğrudan ulaşamaz.

Bu sosyal psikolojik saptamaların ötesinde tüm coğrafyalarda, toplumsal sınıf ve kategorilerde, hatta maalesef her cinsiyette, cinsiyetçiliğin söylem/tutum bağlamında yaygınlığı azaldığı halde; uygulama/eylem/davranışlarda erkek egemenliğinin sürdüğüne tanık olunmaktadır. Yani kişiler ya olduğu gibi görünmemekte ya da görüldüğü gibi olmamaktadırlar; cinsiyetler arasındaki eşitlik, özellikle modernlikle buluşmuş kesimlerde, sözde yaygınlıkla desteklendiği halde günlük yaşam pratikleri aynı düzeyde değildir.

Bu çelişkiden çıkarak daha önce, bir bilmece bağlamında geliştirdiğim araştırma dizisinde, farklı sosyo-ekonomik kategorilerdeki cinsiyetçilik tortusunu³ ortaya çıkarma imkanı buldum. Cinsiyetçiliği reddeden tutumların günlük yaşam pratiğine yansımadağını, zira gerek tutum/kalıp yargıların aslında hiç de bildirildiği kadar değişmediğini; kişilerin çelişkilerinin tutum ve davranış arasında değil, deklare edilen tutumla gerçek tutum arasında olduğunu lde ettiğim veriler fazlasıyla destekledi. Bilmece şöyledir, “Baba ve oğlu arabayla gezmeye giderler. Kaza geçirirler. Baba ölür. Çocuk hastahaneye kaldırılır. Onu ameliyat etmek için gelen doktor, “ameliyatı yapamam, o benim oğlum!” der. Deneklerden durumu bir iki cümleyle açıklamaları istenir. Yanıt, “doktor çocuğun annesidir.” olmalıydı.⁴ Bu araştırma, önce birbirinden önemli farklar gösteren üç ülkenin (Fransa, Beyaz Rusya, Türkiye) üniversite gençliğinden bir örnekleme uygulandı. Bilmeceyi ilk kez duyan öğrencilerin yaklaşık 1/3’ü doğru yanıt verdi. Daha sonra, temel bağımsız değişkenlerden birinde anlamlı bir farklılaşma ortaya çıktığında söz konusu değişken üzerinden yaygınlaştırmayı hedefleyerek İstanbul’da cinsiyet, ekonomik durum, yaş gibi demografik özellikleri hipoteze dökerek araştırma alanını genişlettim. Söz konusu değişkenler, hiçbir anlamlı sonuç vermedi. Ancak genel sonuçlar, üç ülkenin gençlerinin doğru yanıt oranının çok daha gerisinde kaldı. Farklı değişkenlerin çarpıcı sonuçlarından vereceğim örnekler genel sonuçla ilgili bir kanaat uyandıracaktır. Örneğin gaylerde doğru yanıt oranı %2 iken; 8-9 yaş grubunda doğru yanıt hiç yoktur. Tüm kategorilerden erkekler ve kadınlar arasında ise anlamlı ve hep aynı yönde bir fark söz konusu olmamıştır. (Yaraman, 2002 ve Yaraman,2008)

Günlük yaşam pratiğinde gözlenen ve yaşanan cinsiyetçiliğin yeniden üretiminin yaygınlığının arkaplanını açıklamaya çalışan bu veriler, yaşantılar gibi, ataerkilliğin hala hegemonik olduğunu ve yalnızca kendini destekleyenleri değil, muhaliflerini ve pek tabiidir ki mağdurlarını da biçimlediğini göstermektedir.

Ataerkil Sistemin Hegemonikliği⁵: Mağdurların/Muhaliflerin Tutum-Durum Çelişkisi

Bu bağlamda ataerkil sistemin ideolojik muhalifi kadın hareketi aktivistlerinin cinsiyetçi tortuları ne denli taşıdıklarını saptayabilmenin cinsiyetçilik durumunun örtük vahametiyle ilgili en belirgin

³ Burada V.Pareto’nun “tortu” kavramına yaklaşıyorum. Pareto’ya göre, toplumsal sistemi dengede tutan önemli öğelerden biri, insanların eylem biçimleridir. İnsanların eylemleri eğilimleriyle (davranışlarıyla tutumları) sıkı bir ilişki halindedir. Bu tutumların en önemlileri değişmez gibi olanlardır. Pareto bu değişmeyen eğilimlere "tortular" der.

⁴ Bilmececiğin doğu yanıtının zekayla ilişkilendirilmesi olasılığını bertaraf etmek için, yanıtı yönlendiren özne tersine çevrilererek kontrol grubuna sunulmuştur: “Anne ve oğlu arabayla gezmeye giderler. Kaza geçirirler. Anne ölür. Çocuk hastahaneye kaldırılır. Onu ameliyat etmek için gelen doktor, “ameliyatı yapamam, o benim oğlum der.”” Bu biçimde formüle edilmiş bilmeceye denekler %100 doğru yanıt vererek, “Doktor çocuğun babasıdır” demişlerdir.

⁵ A.Gramsci’nin Marx’ın sistem analizine ek olarak ortaya attığı bu kavramın temelinde altyapının üstyapıyı belirlemesinin ardından artık üstyapının altyapıyı belirleyeceği fikri yatar. Üstyapının sistemin yeniden üretimine katkısı zihinsel süreç üzerinden gerçekleşir. Tarihsel Blok’un gerçekleştiği bu aşamada sistem hegemonikleşmiştir. Artık egemen sınıfın üretim araçları kadar, özellikle organik aydınları aracılığıyla, zihinleri de kontrolü söz konusudur. Ben de içselleştirilmiş ve zihin yoluyla farkına bile varılmadan yeniden üretilen bir cinsiyetçilikten söz edebilmek için bu kavramı tercih ediyorum.

veriyi sunabileceğini ve bu farkındalıkla bireye yönelik nokta atışı bilinç yükseltme programlarının üretilip yaygınlaştırılabileceğini düşündüm.

Bu amaçla yukarıdaki araştırmayı, ataerkil sistemin açık ya da zımnî muhalifi olan kadın aktivistlere doğrudan uygulamanın saf yanıtları engelleyebileceği fikrindeydim. Kadınlara yönelik çalışan bir kadın aktivistin, yıllardır kadın araştırması yapan birinden gelen böyle bir soruyu, belki kendiliğinden değil ama, akıl yürütmeye doğru yanıtlayabileceğini varsaydım. Bu yüzden başından beri iddia ettiğim sosyal psikolojik tutum-durum çelişkisini kadın aktivistlerde bir başka yöntemle ortaya çıkarmaya çalıştım. Bu araştırmadaki hipotezim şöyle formüle edildi: Ataerkillik hegemoniktir; söz konusu hegemonya, Gramsci'nin (Gramsci,1985) egemen sınıf açısından ortaya attığı tarihsel blok kavramındaki anlamındadır; ataerkil söylem zihinleri kontrol ederek sistemi yeniden üretmektedir. Zihni kontrol edilenler arasında sistemin muhalifleri de bulunmaktadır. Bu hipoteze beni götüren gündelik motivasyonlar arasında yalnızca genel toplumsal yapıda değil, kadınlık bilincine sahip olanlar arasında dahi tanık olduğum "kadın kadının kurdudur.", "kadına tüm kötülükleri başka bir kadın yapar." özetindeki egemen söylem de vardı. Bu tanımın ataerkil yapının doğrudan bir yansıması olduğunu ve Marxist bir yorumla egemenin bölerek yönetme taktiğinin bir sonucu olduğunu düşünsem de; günlük kadın yaşamı deneyimlerinde pek ender rastlanmayan bu olguyu bilimsel bir düzeye taşımak, en azından daha işlevsel olarak, kendimi de varestede tutmadığım cinsiyetçilik konusundaki çelişkili kadın davranışları hakkında farkındalık yaratmak istedim.

Bu araştırmayı rutin biçimde gerçekleştirmek, yani kadınların kendi cinsiyetçi davranışlarının ortaya konmasına yönelik kantitatif bir araştırma yapmak, başından beri tekrarladığım, olandan çok olması gerekenin yanıtı taşınmasına neden olacaktı. Bu nedenle bence kadınlara yönelik en iyi araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine görüşme kullanılmalıydı. Ama bu yöntemin içeriğini de en banal manada "dedikodu", en bilimsel tanımla da "projeksiyon"⁶ mekanizması belirlemeliydi. Kısaca özetlersem kadın örgütlerinde deneyimli beş kadına⁷, doğrudan kendilerine veya örgütlerine odaklanmayan, ancak yine de kendi çevrelerinde yaşadıkları kadınların ataerkil davranışlarından örnekler aktarmalarını istedim. Ortalama bir saat süren teketek görüşmelerde farklı özelliklere sahip kadın örgütlerinin çeşitli yaş gruplarından aktivistleri bana deneyimlerini aktardı. Bu kadınların hepsi, illa kendi örgütlerinde olmasa bile kadın aktivistler içinde, yalnızca söylenti olarak değil, birebir yaşanmış tanıklıklardan örnek vererek ataerkil değerlerin muhalifler üzerinde dahi belirgin rol oynadığını aktardılar.

Söz konusu verilere göre ataerkil uygulama iki biçimde tezahür etmektedir:

1. Geleneksel ataerkil rollerin ifasının sürmesi,
2. Modern toplumsallaşma: erkeksileşme, erkekcileşme.

Geleneksel ataerkil rollerin aşılmamış olması tespiti sadece başkasının özelliği olarak değil, çoklukla görüşme yapılanın kendisiyle ilgili bilgisi olarak da aktarıldı. Üstelik, bu geleneksel rolleri yeniden ürettiği anlatılan kişilerin de bu davranışın ve kendi zihniyetleriyle bu davranışın çelişkisinin bilincinde oldukları söylendi. Özetlersem, gerek görüşülen ve gerek hakkında bilgi aktarılan kadınların, kamusal alanda varlık göstermelerine ve hatta bir kadın mücadelesi götürmelerine karşın, özellikle eviçi rollerden birinci derecede sorumlu olmayı sürdürdükleri

⁶ İçgörüyü bir yöntem olarak uygulamak, yani görüşülen aktiviste doğrudan kendi tutum ve davranışlarındaki ataerkil nitelikleri sormak, tutum olarak gerçeğin ifade edemediğini bu denli sorunsallaştırdığım bir araştırmada doğru oladığını düşündüm. Derdim zaten içgörü eksikliği veya çarpıtılmasıyla derinden alakalı olduğu için, dışarıdakini anlatmanın, hatta kendinde olanı dahi başkası üzerinden dillendirmenin (projeksiyon=yansıtırma) daha kolay sonuca götüreceğini varsaydım. Bu bağlamda burada kullandığım yansıtırma/projeksiyon kavramı psikoloji biliminin sınırları dahilinde yer alan savunma mekanizmalarından biridir. Yoksa sosyolojideki gibi geleceğe dair bir öngörü anlamı taşımaz.

⁷ Söz konusu kadın örgütleri bir meslek grubunun kadın örgütü, bir siyasal partinin kadın kolları ve cinsiyetçi uygulamaları sorgulayan kadın derneklerinden oluşmaktaydı. Dolayısıyla sözkonusu örgütlerin ve görüşülen yöneticilerin sadece bir kısmı kendilerini feminist olarak tanımlamaktaydı.

görülmektedir. Buradaki tutum-davranış çelişkisi ataerkil sisteme karşı bir söylem içinde olmalarına karşın,sözkonusu kadınların geleneksel eviçi görevlerini sürdürmelerindedir. Bunun uzantısı olarak kadınlar, ekonomik yahut siyasal mücadelelerinin gerektirdiği bir biçimde kamusal alanda varolmaktan engellenmektedirler. Seyahat ve saat bağlamında özgür değildirlir. Ancak buradaki dikkate değer durum, çelişkinin farkında olma halidir. Çelişkinin farkında olma durumunun kişiyi “rahatsız” etmemesi için çeşitli savunma mekanizmaları kullanılıyordur. Ama sosyolojik tespit olarak bu veri sabittir.

Geleneksel ataerkil yapının yeniden üretiminin devam ettiği alanlardan bir diğeri ise işbölümünde kadının ikinci cinsliğinin yeniden üretimi biçiminde gözlemlenmiştir. Söz konusu “ikincilik” kamusal alanda ortaya çıkmaktadır. Kadın kendini erkeğin kariyeri için geri çeker; kariyerine devam ettiğinde dahi öncelik erkeğindir. Görüştüğüm kadınlar arasında bu duruma kendisinden örnek veren tek kadın, tutum- davranış arasındaki yarılmanın nasıl canını acıttığını çok ayrıntılı betimledi. Ancak bu farkındalık, tutum-durum çelişkinin devam etmesini engellediği için, hayatına yeni giren bu çelişkiyi ya durumunu tutumuna, ya tutumunu durumuna çevirerek aşması gerektiğini söyledi. Söz konusu kadın feminist olarak tanımlamıyor kendini, hayatındaki erkeğin yükselmesi adına geri çekilme de değil yaşadığı; bu erkek “ya örgütün ya ben” diyerek çelişkiyi bir anlamda örtülemez kılıyor ve kadını tutum-davranış uyumuna taşıyor.

Özel alanda geleneksel rollerin yeniden üretimi vahim duruma aile içi şiddet konusunda ulaşıyor. Tutum olarak şiddeti lanetleyen hatta geniş kitleleri bunu ifşa etmeye yönlendiren kadınlar, kimi zaman kendi gördükleri şiddeti yok sayıyor yahut açıklamıyor, böylelikle egemen sistemin söylemini pekiştiriyorlar. Kadınlık bilinç ve mücadelesine varma şansını yakalamış ayrıcalıklı kadınlar, bu durumu yaşadıklarında ifşa etmedikleri için, sanki şiddet sınıfsal ve eğitimsel bir sorun gibi algılanmaya devam ediyor; ataerkil yapının sınıflar ve formel eğitimlerüstü genelgeçerliğinin üstü örtülüyor. Görüşülen kadınların çoğu, çevrelerindeki kadın bilincine sahip hemcinslerinin ve kendilerinin psikolojik yahut fiziki şiddetten mağduriyet yaşadıklarını dile getirdiler. Ancak bu konudaki mücadelenin, şiddet uygulayan kişiyi, durumu toplumsal yahut hukuki olarak afişe etmeden terk yahut özellikle çocuk nedeniyle susma biçiminde içe dönük ve pasif bir mahiyette olduğunu söylediler.

Tüm bu geleneksel ataerkil yaşantıların kadın mücadelesi içinde olan kadınlarda çeşitli biçim ve mahiyette yaşantılanması toplumsal bir erkekçiliğin, en azından pasif olarak sürdürülmesidir.

Modernleşmenin olanaklarından yararlanarak özgürleşmenin içgöründen en nasibini almamış sonucu ise erkeksilik. Görüşülen kadınlar,cinsiyetçi toplumsallaşmanın etkisinin kendi üzerlerinde de olduğunu kabul ettikleri, yukarıdaki durumlar için kendilerinden de örnekler verdikleri halde erkekleşmeyle ilgili örnekleri hep kendi dışlarından, hatta çoğunlukla kendi örgütleri dışından verdiler. Kuşkusuz erkeksilik artık görüntüyle örneklenen, makalenin başlarında örneklediğim, 20. yüzyılın ilk yarısındaki şablonların tekrarı biçiminde tezahür etmiyor. En çok ilişki biçimlerinde ortaya çıkıyor. Görüşme yaptığım kadınların da belirttiği gibi, en yaygınlıkla iktidarın kullanımı konusunda gözlemleniyor.

Araştırmalar iktidarın bir cinsiyete mahsus olmadığını ortaya koymuştur. Ancak kadının iktidar anlayışı genelde “birşeye gücü olmak” (power to) iken, erkeğinki “birşeyin üzerinde gücü olmak” (power over) biçimindedir. (bkz.Luke,1993 ve Rowland,1989) Oysa görüşülen kadınlar, “yükselmek” adına kadınların erkeklerle işbirliği yapabildiğini ve özellikle dil aracılığıyla egemenlik kurmanın, bir işi yapmanın önüne geçebildiğini söylemişlerdir. Her kadın kendisinin kadın hareketi içerisinde bir başka kadın tarafından engellendiğini ve/veya benzeri bir duruma tanıklık ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca erkeğin bilgisinin üstünlüğünün zımnı kabulü açıkça zikredilmese de sıklıkla örneklenmektedir. Bilgi birikimi ve kadınlık bilinci gerektiren eylemler de dahi, değil o konuda kısmen eksikli de olsa bir kadına görev vererek pozitif ayrımcılık uygulamak; o konuda birikimi ve üretimi aday olabilecek bir kadından daha az olan erkeğin göreve gelmesinin tercih edildiği de görülmüştür.

Toplumsal statüsü yüksek meslek gruplarından kadınların destek vermeleri gereken hemcinslerine bunu bir dayanışma olarak değil, yardım olarak sunmaları iktidarın erkekçe uygulanmasının bir başka örneği olarak aktarılmıştır. Tüm bu erkekçe uygulamaların uzantısı olarak verilen bir başka örnek de “yıldızlaşma” eğilimidir.

Aktivist kadınların deneyimlerinden aktardıkları bu veriler, cinsiyetçilik konusundaki tutum davranış çelişkisinin ataerkil sistemin muhalifi olarak toplumu değiştirmeye çalışan kadınlarda bile varolduğunu göstermektedir. Aslında hepimizin kişisel deneyimleri de bu veriyi teyid eder yöndedir. Amaç onca verili değeri sorgulayıp sarsan kadın hareketini zemmetmek ya da küçümsemek değil kuşkusuz. Ancak ataerkil sistemin, cinsiyetçi kodları böylesine deşifre etmiş muhalif çevrelerde dahi sürdüğünü, yani muhalifini de kontrol ederek hatta kimi zaman muhalifi üzerinden sürdüğünü bilmek bugünkü ataerkil uygulamaları anlamak açısından çok önem taşımaktadır. Cinsiyetçiliğe karşı söylem eyleme yansımaktan uzaktır.

Sonuç: Cinsiyetçiliğin “Gönüllü” Yeniden Üretimi: Simgesel Şiddet

Erkekliğin egemenliğinin (*domination masculine*) toplumsal değişimin kadınlar lehine göstergeleriyle kırılabildiğini kabul etmeyen P.Bourdieu, toplumsal alanlar, habitus, simgesel şiddet, simgesel iktidar gibi kavramlar aracılığıyla cinsiyetçi yapının apaçık görülmeyen yeniden üretim sürecini açıklarken (Bkz.Bourdieu,1998) durumun yukarıda anlatageldiklerimden dahi vahim olduğunu gösterir. Uygularken farkedilmeden hayata geçirilse bile, gösterildiğinde mantıki açıklamalar bulunmaya/rasyonalizasyona çalışılsa da reddedilemeyen yukarıda aktarmaya çalıştığım cinsiyetçi pratikler sosyal psikolojide bilişsel şemalarla açıklanır.s (Howard,Hollander,1996:68-89) Toplumdaki cinsiyetçi yapı, bilindiği gibi, sanki erkekle kadın arasındaki biyolojik farkın doğal bir sonucuymuş gibi meşrulaştırılmıştır. Bireyin bilişsel şemaları bu toplumsal pratiğe göre biçimlenir ve bu defa bu şemalar cinsiyetçiliğin sanki doğal ve objektifmiş gibi algılanmasını ve deneyimlenmesini sağlar birey üzerinden. Bourdieu ise toplumun fark edilemeyen egemenlik ilişkilerinin bulunduğu ayrılmış alanlardan (*champs*) meydana geldiğini kabul eder. Simgesel sermaye (*capital symbolique*), o alanda saygı, onur ve söz sahibi olma hakkı olup iktidarın temel kaynağıdır. Alandaki mücadele ve hiyerarşi, o alana özgü simgesel sermayeye sahip olma ve olmama durumuna göre belirlenir. Simgesel sermayeye bağlı egemenlik ilişkisi, davranış, tutum, değer yargıları ve algıyı yönlendirecek olan habitusları belirler. Cinsiyet alanında erkeğin simgesel sermayeye sahip olmasına bağlı olarak ataerkil habituslar tutum, davranış, değer yargısı ve algıları yönlendirir.

Her zaman farkına varılmasa da, görünen ve mücadelesi verilmekte olan bu açık cinsiyetçiliğin dışında, aslında kendi ikinci cinsliğini yeniden üreten “iltifat”, “kayırılma” ve sözde “kazanım”ların özellikle görece özgürleşmiş kadınlarca kullanıldığına tanık olunuyor. Simgesel sermaye sahiplerinin iktidarlarını, kendi ezdiklerine, sanki onların kazanımlarıymış gibi sunduğu olanaklar vasıtasıyla, üstelik gönüllülükle yeniden ürettirmesine simgesel şiddet (*violence symbolique*) diyor Bourdieu. Simgesel iktidarın sürekliliğini sağlayan simgesel şiddetten kaçınmak şöyle dursun, kadınlar kimi zaman bu simgesel şiddete maruz kalmayı tercih etmektedirler. Bu uygulamaların parçası olmak hoşlarına gidebilmekte; hatta yapamazlarsa, yahut kendilerine yapılmazsa rahatsızlık hissetmektedirler. Geleneksel rolünün ödüllendirilerek pekiştirildiği Anneler Günü’nün kutlanmasını ister çoğu kadın. Üstelik yalnızca anneler değil, çocuksuz kadınlar da, ataerkil değerlere göre “kusur” addedilen durumlarını kapatmak istercesine kendilerinin de Anneler Günü’nün kutlanmasından hoşlanırlar. Yine kadınlar, kendi tabiyetlerini onaylar biçimde, evlenme ve arkadaşlık teklilerinin erkekten gelmesini; kapılarının açılıp önden geçmeyi, “özel günleri” erkeklerin hatırlamasını ve onlara bir hediye “satın almasını” beklerler; erkeğin yaşı, geliri, boyu gibi özelliklerinin partneri kadından fazla olmasını “normal/doğru” bulur ve hayata geçirirler. Erkek iktidarını pekiştiren bu uygulamalar kadınlarca ve gönüllülükle uygulanmaktadır. Hatta yaşanmadığında kadınlar mutsuz olabilmektedirler.

Özellikle kadınlık durumunu tartışan kadınların uygulayabildikleri, ama erkeğin iktidarını birkaç yoldan pekiştiren bir durum da kadınların iki soyad kullanmasıdır. “Babayı gücendirmeden eşe de gerekli saygıyı gösteren” kadının adının olmadığı bu uygulamanın bir diğer sakıncası da kadının medeni durumunun, eşinin isim ve soyadında bu gösterge/alyans yüklü olmadığı halde, afişe edilmesidir ve bu uygulama aslında açık bir eşitlik ihlalidir.

Kaynakça:

Bourdieu, P. (1998) **La Domination Masculine**, Paris : Seuil.

Elshtain, J.B.(1993) **Public Man Private Woman, Women In Social And Political Thought**, Princeton: Princeton University Press.

Gramsci,A. (1985) **Aydınlar ve Toplum**, AlanYayıncılık, İstanbul.

Howard,J., Hollander;J. (1996) **Gendered Situations, Gendered Selves: Gendered On Social Psychology**, London: Sage.

Luke;L.L. (1993) **Women In Politics: Outsiders Or Insiders?**, New Jersey: Prentice Hall Inc..

Rowland,R. (1989) **Woman Herself A Transdisciplinary Perspective On Women’s Identity**, Oxford: Oxford University Press.

Yaraman,A. (2002) “Adaptation Psychosociale Des Jeunes A La Transformation Des Roles Sexuels”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 3 (1): 98-105.

Yaraman,A. (1992) **Elinin Hamuruyla Özgürlük**; Milliyet Yayınları, İstanbul.

Yaraman,A. (1999) **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Yaraman,A. (2008), “Yanılsamanın Neresindeyiz?İçselleştirilmiş Cinsiyetçilikten Farkındalığa”, **Küreselleşme, Demokratikleşme Ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Ankara: Gazi Kitabevi, 830-837.